

Anka Vidovič-Miklavčič

Prispevek k zgodovini ustanovitve in dejavnosti Kmetijske zbornice v Sloveniji

Misel o ustanovitvi »kmečke« oziroma »kmetijske« zbornice kot zakonitega skupnega zastopstva slovenskih kmetov je bila v agrarnopolitičnem življenju prisotna že vrsto let. Spomnili bomo na delovanje Janeza Ev. Kreka, ki si je močno prizadeval doseči samoupravno »kmečko zastopstvo« in je svoj program v tem smislu predstavil tudi v *Socialnem načrtu slovenskih delavskih stanov* (kot dodatek k publikaciji *Črne bukve kmečkega stanu. Jedro kmečkega vprašanja*, Ljubljana 1895). Potreba po ustanovitvi kmečkega stanovskega zastopstva se je vse bolj kazala po ustanovitvi prve jugoslovanske države. Pokrajinska uprava za Slovenijo je že 1921 dala predlog ministrstvu za kmetijstvo, naj se ustanovijo pokrajinske kmetijske zbornice, vendar predlog ni nikoli prišel v obravnavo. Leta 1923 je kmetijsko ministrstvo izdelalo načrt zakona o kmetijskih zbornicah, toda tudi ta ni prišel do »vrat parlamenta«. Tudi kmetijski minister dr. Fran Kulovec v kratkotrajni vladi Davidovič-Korošec 1924 ni uspel s svojim zakonskim načrtom.¹

Seveda so se zahteve po ustanovitvi zbornic nadaljevale tudi v naslednjih letih v obliki predlogov, resolucij kmečkih oziroma kmetijskih organizacij in društev. Vprašanje ustanovitve kmetijskih zbornic v državi pa je znova postalo pereče ob sprejetju zakona o pospeševanju kmetijstva leta 1929. Že naslednje leto je ministrstvo za kmetijstvo pripravilo zakonski osnutek o zbornicah; poslali so ga ustreznim organizacijam v presojo in dopolnilo. Osnutek je načrtoval delovanje banovinskih zbornic, ki bi svojo dejavnost opirale na občinske in okrajne kmetijske odbore. Vendar tudi ta osnutek ni prišel do uzakonitve.²

Šele leta 1936 je nov osnutek zakona po številnih razpravah privedel do ustanovitve kmetijskih zbornic v državi. V državnem merilu je vrzel dejavnosti kmetijskih zbornic nekoliko zapolnjevala Glavna zadružna zveza (Glavni zadružni savez), ki je bila ustanovljena 1919 v Beogradu. Poleg tega, da se je zavzemala za ustanovitev zbornic, je tudi s svojo avtoriteto v marsičem zastopala kmečke interese.³

V jugoslovanskem delu Slovenije je v tem smislu nastopala častitljiva Kmetijska družba, ki je imela glede na preteklo dejavnost še pred prvo svetovno vojno pomembno vlogo. Toda, kot bomo v obravnavi spoznali, med obema vojnoma iz različnih razlogov ni imela vselej srečnih rok, da bi povsem nadomestila »kmečko« oziroma »kmetijsko« zbornico.

Vloga Kmetijske družbe

Z združitvijo Kmetijske družbe za Kranjsko in Kmetijske družbe za Štajersko leta 1918 v Kmetijsko družbo za Slovenijo je ta v naslednjih letih še razširila svoje področje delovanja. Kmetje, kakor tudi javnost, so gledali v Kmetijski družbi svojo »glavno stanovsko organizacijo«, iz katere se bo prej ali slej »razvila kmetijska zbornica.«⁴

¹ Dr. Teofan Ristić, Kmetijske zbornice v Jugoslaviji, v publikaciji Letno poročilo Kmetijske zbornice Dravske banovine v Ljubljani, za I. in II. poslovno leto 1937–1938. Ljubljana 1939, str. 13, 14.

² Ibidem, str. 14.

³ Ibidem, str. 14.

⁴ Domoljub, 42, 11. septembra 1929, št. 37.

Po drugi plati pa je Kmetijski družbi za Slovenijo, kot je zapisal *Kmetovalec* 1928 ob proslavi 160-letnice njenega delovanja, primanjkovalo sredstev za izpolnitev njenih načrtov; jugoslovanska država ji je namreč bolj mačehovsko dodeljevala finančna sredstva.⁵

Vendar v nekaterih krogih misli, da bi imela Kmetijska družba kot »pospeševalka kmetijstva« in »prava zastopnica kmetijskih, stanovskih in gospodarskih interesov« obenem tudi vlogo zbornice, niso tako hitro opustili. Žal so notranjo trdnost Kmetijske družbe že v dvajsetih letih čedalje bolj hromili strankarski prepiri.⁶

Zlasti je prihajalo na dan rivalstvo med privrženci Slovenske ljudske stranke in znotraj nje Jugoslovanske kmetске zveze na eni strani in na drugi liberalno usmerjenimi kmeti v Samostojni kmetijski stranki oziroma Slovenski kmetijski stranki (Pucljevi kmetijci) v raznih socialno-gospodarskih in političnih vprašanjih.⁷

Navkljub razpustu političnih strank januarja 1929 se medsebojna nasprotja niso pomirila, temveč so od časa do časa znova razburjala privržence ene ali druge strani. Tako npr. glede sprejema 2.500 slovenskih kmetov v članstvo Kmetijske družbe. Večina njih je bila organizirana v katoliški – v kmečko-stanovsko organizacijo preosnovani – Jugoslovanski kmetijski zvezi in v Kmetijski zvezi.⁸

Vse to je privedlo do tega, da je ban inž. Dušan Sernec Kmetijsko družbo 12. novembra 1929 razpustil z obrazložitvijo, da je prekoračila statutarna pravila, saj je bila že nekaj let »torišče dveh nasprotujočih si političnih struj.«⁹

Ta dogodek je za nas zanimiv zato, ker so tudi nova pravila obnovljene Kmetijske družbe dajala upanje, da bodo kmetje hkrati v njej dobili nekakšno kmetijsko zbornico. Začasna vloga »kmečkega zastopstva« je bila namreč v pravilih 1929 nedvoumno nakazana. Med drugim je rečeno, da ima kot kmetijsko stanovsko društvo namen izpopolnjevati in podpirati vse panoge kmetijstva, biti posvetovalni organ, po svojih močeh podpirati zakonodajo in stremeti za tem, da bi delovala kot »strokovni zastopnik kmetovalcev v obliki kmetijske zbornice.«¹⁰

Ustanovni občni zbor preosnovane družbe, zdaj z imenom Kmetijska družba v Ljubljani, je bil 16. novembra 1929. Predsednik Oton Detela ji je v govoru zaželel veliko uspehov »in da srečno privedejo Kmetijsko družbo tja, kamor so jo njeni novi ustanovitelji usmerili, to je v zakonito zastopstvo – v kmetijsko zbornico.«¹¹

Vendar Kmetijska družba svojega poslanstva in pričakovanja, slovenskih kmetov v tej smeri ni izpolnila. Kot smo že omenili je bil izdan 1930 nov zakonski osnutek za kmetijske zbornice, po drugi strani pa je že prej, zlasti pa v letu 1932, ko je gospodarska kriza močno kazala svoje posledice, prihajalo do pobud, naj Kmetijska družba povsem preide v združeno ustanovo. Navkljub nasprotovanju (predvsem članov Kmetijske družbe iz katoliškega tabora) se je Kmetijska družba kot društvo razdružila in se preoblikovala v zadrugo pod imenom Kmetijska družba Ljubljana, registrirana zadruga z omejeno zavezo. Svojemu glasilu *Kmetovalec* je dodala prilogo *Vnovčevalec*.¹²

Kot je videti iz poročil z občnih zborov in iz drugih prispevkov, je zadruga bolj ali manj uspešno opravljala svoje naloge, zlasti s prodajo kmetijskih pridelkov in živine. Nasprotniki preureditve Kmetijske družbe v zadrugo, ki so bili pretežno iz vrst bivše SLS, so večinoma

⁵ *Kmetovalec*, XLV, 31. avgusta 1928, št. 16, str. 124–125, inž. Rado Lah, 160 letnica Kmetijske družbe za Slovenijo 1767–1927.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Primerjaj Domoljub, 42, 8. maja 1929, št. 19; *ibidem*, 11. septembra 1929, št. 37. Tudi v kasnejših letih so članki v *Slovincu* in *Domoljubu* precej ostro naperjeni proti Kmetijski družbi.

⁸ Domoljub, 42, 11. septembra 1929, št. 37, Kmetijska družba na razpotju.

⁹ *Kmetovalec*, XLVI, 30. novembra 1929, št. 22, str. 173.

¹⁰ *Kmetovalec*, XLVI, 30. novembra 1929, št. 22, str. 176, Važnejša pravila Kmetijske družbe.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Kmetovalec*, 49, 15. decembra 1932, št. 23, str. 225–228; *ibidem*, 49, 31. decembra 1932, št. 24, str. 237–238; *ibidem*, 50, 31. januarja 1933, št. 2, str. 20, 21.

zapustili Kmetijsko družbo, s tem je zadruga prešla povsem v roke liberalcev, zlasti še Pucljevih privrženecv. Vendar zamere in prepiri s tem niso prenehali. Od časa do časa je katoliški politični tisk seznanjal javnost z različnimi nepravilnostmi, predvsem pa obtoževal vodstvo Kmetijske družbe, da se je nezakonito prelevila v zadružno ustanovo. Napetosti so se vlekle, kot bomo še govorili v zvezi s Kmetijsko zbornico, vse do aprilskega zloma 1941.

Prizadevanje kmečko-stanovskih organizacij za »kmečki parlament«

Na kratko bomo predstavili še druge kmečko-stanovske organizacije, ki so delovale v zadnjem desetletju prve jugoslovanske države in njihov odnos do »kmečke« oziroma »kmetijske« zbornice. Vodstvo konec leta 1928 iz stanovsko-politične v kmečko stanovsko-strokovno organizacijo preosnovane katoliške Jugoslovanske kmetijske zveze, zdaj pod imenom Jugoslovanska kmetijska zveza v Ljubljani in Kmetijska zveza v Mariboru,¹³ je imelo s Kmetijsko družbo večje ali manjše spore. Med drugim si je prizadevalo v bližnji prihodnosti doseči ustanovitev »kmečke zbornice« in to zlasti po letu 1930, ko je bil sestavljen nov načrt zakona o kmetijskih zbornicah. Vendar je bilo delovanje obeh zvez kratkotrajno. Banska uprava, ki jo je tedaj vodil ban dr. Drago Marušič, je namreč decembra 1931 razpustila obe omenjeni zvezi, in sicer z obtožbo, da sta delovali tudi strankarsko politično.¹⁴

Po padcu režima JNS junija 1935 je obnovljena Kmečka zveza, zdaj za Dravsko banovino, z glasilom *Orač* (1937/38–1939; 1940–1942), kot bomo še obravnavali, tesno sodelovala pri ustanovitvi in delovanju kmetijske zbornice. Med vztrajnimi in morda najbolj glasnimi privrženci čimprejšnje ustanovitve »kmečke« in ne »kmetijske« zbornice je bila Zveza absolventov kmetijskih šol, ustanovljena aprila 1933, ki je svoje organizacije širila skoraj v vse okraje. V svojem glasilu *Brazda* (1934–1937) je večkrat utemeljevala pomen »kmečkega parlamenta« ter pripravila zakonski načrt za ustanovitev zbornice, predvsem pa je skušala uresničiti J. Ev. Krekovo zamisel samoupravnega »kmečkega zastopstva«.¹⁵

Zveza slovenskih kmetov, ustanovljena avgusta 1932,¹⁶ njeni člani so bili v pretežni meri bivši pripadniki Pucljeve Slovenske kmetijske stranke, v vodstvu pa so sodelovali tudi predstavniki iz prosvetno kulturne organizacije Zveze kmetijskih fantov in deklet, si je v tem času na podlagi jugoslovanske nacionalne ideje močno prizadevala za združitev vseh slovenskih kmetov neglede na prejšnjo strankarsko politično pripadnost. V okviru svojega programa je na straneh *Kmetijskega lista* ob reševanju vprašanja kmečkih dolgov in kmečkega združništva večkrat poudarjala tudi potrebo po kmetijski zbornici, pa tudi obveščala bralce o vsebini zakonskih načrtov.¹⁷ Po padcu režima JNS junija 1935 sta bili skladno s politiko JNS v opoziciji tudi Zveza slovenskih kmetov in Zveza kmetijskih fantov in deklet. Prek *Kmetijskega lista* sta kritično spremljali delo ustanovljene Kmetijske zbornice, obtoževali, da je ta ustanova predvsem v rokah JRZ in da se naslanja le na »režimu JRZ zveste« kmečke gospodarske, stanovske in prosvetne organizacije.

Pod vlado M. Stojadinovića in po ustanovitvi Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) 1935 se je zahteva po kmečki oziroma kmetijski zbornici bližala uresnitvi. Po prestani krizi se je pričelo gospodarstvo polagoma dvigati in država si je s programom JRZ prizadevala v okviru gospodarske obnove predvsem sanirati kmeta. S sprejetjem proračuna za leto 1936/1937 in z izglasovanjem finančnega zakona je ministrstvo za kmetijstvo dobilo pooblastilo za ustanavljanje in organiziranje kmetijskih zbornic v državi. Te naj bi z odlokom bana in s sodelovanjem banskega

¹³ Več o tem Anka Vidovič-Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. *Revija* 2000, št. 46/47, 1989, str. 213–219.

¹⁴ *Ibidem*, str. 219; AS, fond BAN 16–2 Društva, fasc. 10501–11500/1932; primerjaj Domoljub, 44, 10. decembra 1931, št. 49, Kmetijska zveza razpuščena.

¹⁵ Primerjaj *Brazda* IV, 1937, št. 2, str. 13, 15; Anka Vidovič-Miklavčič, Oživiljanje Krekovega »kmečko-socialnega programa« v okviru kmečko-stanovskega gibanja Zveze absolventov kmetijskih šol (ZAKŠ). *Revija* 2000, 1990, št. 52/53, str. 165–179, zlasti 176–178.

¹⁶ Več o tem Anka Vidovič-Miklavčič, Zveza slovenskih kmetov v letih 1932–1935. *Zgodovinski časopis*, 43, 1989, št. 4, str. 555–569.

¹⁷ Primerjaj *Kmetijski list*, XIII, 5. oktobra 1932, št. 40; *ibidem*, XIII, 12. oktobra 1932, št. 41.

sveta ustanavljali v vsaki banovini posebej. Že omenjena decembra 1935 obnovljena Kmečka zveza, katere program je bil organizacijsko strniti slovenskega kmeta in ga gospodarsko osamosvojiti, pri tem jo je podpiralo tudi vodstvo slovenskega dela JRZ, je bila v tem času zelo dejavna. Predvsem je pospešeno širila svoje krajevne organizacije v občinah in župnijah, v katerih je kmalu zajela več deset tisoč kmetov.¹⁸

Hkrati pa je npr. na svojih zborovanjih ob vprašanju, kako doseči »kmečko zastopstvo«, ki bi sodelovalo z vlado, obravnavala vprašanje ustanovitve kmetijske zbornice. Pri tem je vodstvo Kmečke zveze pozivalo slovenske kmete, naj se trdno organizirajo v obnovljeni kmečko-stanovski organizaciji, saj naj bi združeni kmetje prek zbornice dosegli veliko več. Tako kot Zveza absolventov kmetijskih šol je tudi Kmečka zveza v letu 1936 pripravljala pripombe k zakonskemu osnutku o kmetijskih zbornicah. S povzetkom osnutka, objavljenim v *Domoljubu* junija istega leta, je Kmečka zveza pozivala, naj se kmetje seznanijo z vlogo, nalogami in pravicami kmetijske zbornice.¹⁹

Na plenarni seji glavnega odbora Kmečke zveze 5. junija 1936 so med drugim v resoluciji zapisali, da morajo poslej več pozornosti posvetiti ustanavljanju kmetijskih zbornic v državi, ki bodo »ustrezale potrebam in interesom našega kmeta.«²⁰

Pri tem je bila prodornejša in predvsem kritična Zveza absolventov kmetijskih šol, ki je svoje pripombe objavljala prek svojega glasila *Brazda*. Zakonski osnutek, ki je bil objavljen v začetku leta 1936, izdelal ga je poseben odbor v ministrstvu za kmetijstvo, so pisci v *Brazdi* ocenili, da je podoben zakonu o pospeševanju kmetijstva iz leta 1929, zato bo potrebno ta zakon »uničiti« ali pa ga »bistveno spremeniti«. Poleg tega so sodili, da bodo kmetijske zbornice finančno odvisne od upravnega aparata; prav tako niso soglašali z volilnim redom in posebej z volilno pravico, pridobljeno šele s 25 leti starosti. Zahtevali so, naj bi zbornica imela večji posluš tudi za stanovsko-socialna vprašanja slovenskega kmeta. Zato je kmečko ljudstvo »zelo razočarano nad predloženim načrtom«, ki ga bo moralo bržkone odkloniti.²¹

Pisci v *Brazdi* so zlasti zahtevali neodvisnost zbornice od politične uprave, prav tako mora biti zbornica tudi »finančno neodvisna« in »popolnoma samoupravna«. Predvsem pa so ves čas vztrajali, da naj bo resnični kmečki parlament, zato zahtevajo »kmečko« in ne »kmetijsko« zbornico.²²

Posebej naj omenimo še javno razpravo, ki je potekala 13. in 17. avgusta 1936 v Ljubljani in jo je vodil ban dr. M. Natlačen. Sodelovali so zastopniki Kmečke zveze, Zveze absolventov kmetijskih šol, Zadružna zveza in marca istega leta ustanovljena Strokovna zveza poljedelskih delavcev, direktor kmetijske šole inž. Rado Lah in Marko Kranjc, tajnik JRZ v Mariboru. Obravnava se je sukala predvsem okoli dveh vprašanj: 1) ali naj ustanovijo poleg kmečke zbornice v banovini še okrajne kmečke zbornice in 2) pravice in dolžnosti kmečkega delavstva. Večina je zagovarjala predlog, naj bi ustanovili tudi okrajne kmečke zbornice, tako da bi dotedanje kompetence okrajnih kmetijskih odborov prešle na okrajne kmečke zbornice in s tem tudi finančno vzdrževanje. Vendar, kot bomo videli pozneje, niti okrajnih niti kmečkih zbornic niso ustanavljali. Glede kmečkih oziroma poljedelskih delavcev pa je nastalo načelno vprašanje, kdo spada med takšne delavce, zato so opredelili njihov status. Prevladalo je mnenje, da naj imajo volilno pravico le tisti delavci, ki so najmanj tri leta služili v isti občini ter je njihov glavni zaslužek mezda za delo v kmetijstvu in ki ne spadajo pod zakon o zaščiti delavcev. Njihov zastopnik je na anketi poudaril, da »mora uredba uzakoniti enakopravnost in enakovrednost med kmečkimi gospodarji in kmečkimi delavci« in naj imajo slednji tudi volilno pravico, ne glede na to, koliko časa so bivali pri enem delodajalcu, v enem okraju ali eni banovini. Splošna kritika udeležencev se je dotaknila

¹⁸ Podrobno o tem Anka Vidovič-Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem v letih 1935–1941. Borec, XLII, 1990, št. 1, str. 71–143.

¹⁹ Domoljub, 49, 2. julija 1936, št. 27, Premaknili smo se z mrtve točke.

²⁰ Domoljub, 49, 10. junija 1936, št. 24, Kmečka zveza za našega kmeta.

²¹ Brazda, III, 1936, št. 3–4, str. 27–30.

²² Anka Vidovič-Miklavčič, Oživiljanje Krekovega »kmečko socialnega programa«, že cit. delo, str. 176–178.

tudi značaja »kmetijske zbornice«, ki je mišljena po načrtu uredbe samo kot »posvetovalni organ«, zato so poudarili, da mora zbornica predvsem zastopati »najširše pravice kmečkega gospodarstva in kmečkega prebivalstva« in da mora imeti »pravico zakonite iniciative«. ²³

Ustanovitev kmetijske zbornice

Dne 21. januarja 1937 je ministrski svet na podlagi finančnega zakona za leto 1936/37 odobril uredbo o kmetijskih zbornicah. Uredba je bila 1. marca 1937 objavljena v *Službenih novinah kraljevine Jugoslavije*. ²⁴

Določala je ustanovitev, področje dela, pravice in dolžnosti članov kmetijskih zbornic, njenih organov, volitev zborničnih svetnikov, skratka vse pristojnosti »uradne zastopnice kmetijskih interesov«. Kmetijske zbornice so bile javnopravne ustanove in posvetovalna telesa državnih in samoupravnih oblastev za vsa vprašanja, ki zadevajo kmetijstvo, narodno gospodarstvo in socialno politiko. Kmečki sloj, bolj kmečki posestniki, so, kot bomo videli, dobili le banovinsko kmetijsko zbornico ²⁵ »za zastopanje, zaščito in pospeševanje kmetijstva« in ne zakonitega zastopstva kmečkega stanu »v kmečkih zbornicah – kmečkem parlamentu«. To dejstvo je kmeta močno razočaralo, saj je gledal na ustanovo bolj s »stanovsko socialnega« vidika, kot pa z gospodarske plati, ki naj bi pospeševala kmetijstvo. V tem času je namreč kmeta še vedno bremenilo vprašanje likvidnosti kmečkih dolgov in s tem reševanje vprašanja razdolžitve njegove posesti in pa likvidnost denarnih zavodov, s čimer bi se sčasoma kmečko združništvo znova postavilo na trdne temelje. S takšno zbornico še vedno niso dobili tistega, kar so pričakovali mali kmetje, to je »pravega zastopstva« kmetov »od pluga in motike«. Negodovali so tudi nad novim bremenom v obliki petih procentov doklad, ki jih bodo plačevali zbornični člani itd. ²⁶

Zlasti Zveza absolventov kmetijskih šol, ki je bila zaradi svoje demokratičnosti in nadstrankarstva tekmiča obnovljeni Kmečki zvezi, je še vedno vztrajala pri svojih zahtevah. Na zvezinem zborovanju, ki se ga je udeležila tudi Zveza absolventk kmetijsko-gospodinskih šol, 7. marca 1937 v Mariboru so v resoluciji navedli naslednje zahteve: demokratično osnovano kmečko zbornico, kjer bodo »imeli neomejeno besedo le kmečki ljudje in jim je glavni poklic kmetijstvo«; član zbornice mora biti vsak, ki ima zemljo in plačuje zemljiški davek; volitve morajo biti svobodne in po poročnem sistemu; voliti in voljeni smejo biti tisti, katerim glavni poklic je kmetijstvo. Zastopniki v zborničnem svetu morajo uživati imuniteto kot poslanci in zanimivo, ne le absolventi temveč tudi absolventke zgoraj omenjene zveze naj kot zastopniki oziroma zastopnice svojega okraja delujejo v zbornici. ²⁷

Zahteve z zborovanja so pisci v *Brazdi* še ostreje postavili in npr. pisali, da je uredba zgrešena že v temelju, ko govori o izvolitvi zborničnega sveta. Zbornica bi namreč morala biti in ostati kot predstavnica »celokupnega kmečkega stanu« strogo nepolitična in nadstrankarska. Le kaj ima opraviti pri volitvah zborničnih svetnikov občinski odbor, se je spraševala *Brazda*. Saj že iz bližnje preteklosti vidimo, kako delujejo gospodarske in stanovske organizacije, če se »vanje zanesejo strankarsko politične borbe in strasti.« ²⁸

Ugotavljamo, da je Zveza absolventov kmetijskih šol bila upravičena do takšne kritike, posebej, če imamo pred očmi Kmetijsko družbo in predvsem pretekle občinske volitve v letu 1936 (pa tudi kasnejše postopne, tja do marca 1938, ko je prešla z nedemokratičnimi volitvami večina občin v roke JRZ). Na podlagi člena 14 uredbe o kmetijskih zbornicah je pristojnost določitev

²³ Domoljub, 49, 19. avgusta 1936, št. 34, Anketa o kmečkih zbornicah.

²⁴ Službene novine kraljevine Jugoslavije z dne 1. marca 1937, XV, št. 46, 90; glej tudi Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine v Ljubljani, 10. marca 1937, VIII, kos 20, str. 145.

²⁵ Opozorili bi, da je v tisku tudi poslej dostikrat uporabljen izraz »kmečka zbornica« in ne »kmetijska«, tako npr. v Domoljubu, 13. julija 1938, št. 28 itd.

²⁶ Primerjaj *Brazda*, IV, 1937, št. 2, str. 13–15; ibidem št. 3, str. 25–27.

²⁷ *Brazda*, IV, 1937, št. 3, str. nep. Vestnik ZAKŠ.

²⁸ *Brazda*, IV, 1937, št. 3, str. 25, 26.

razpisa volitev svetnikov v omenjeno zbornico sicer imel ban, vendar je prve volitve svetnikov v soglasju z ministrskim predsednikom določil minister za kmetijstvo.²⁹

Volitve za Dravsko banovino so bile razpisane 27. junija 1937. Kakšen je bil volilni red in kdo je po omenjeni uredbi imel pravico, da postane član in pa svetnik Kmetijske zbornice? Za prve volitve je ministrstvo za kmetijstvo z razpisom 23. aprila 1937 določilo za vsak okraj, neglede na površino in število prebivalstva, samo po enega svetnika in njegovega namestnika. Člani zbornice pa so le zemljiški in gozdni posestniki, ki plačujejo davek na dohodek od zemljišč (zemljarino). Vendar bodo kasneje, ko se bo zbornica konstituirala in če se bodo sami priglasili, sodili med člane tudi spolovinarji, živinorejci, čebelarji, ribiči in ljudje iz drugih sorodnih kmetijskih strok, ki jim je kmetijstvo glavni poklic. Zbornični svetnik in njegov namestnik more postati vsak, če mu je kmetijstvo glavni poklic, biti mora star 25 let, jugoslovanski državljan, nekaznovan, če je tri leta prebival na področju novo ustanovljene zbornice, nadalje, če je član Kmetijske zbornice in če obvlada »državni« jeziki, za kar je tedaj – še iz vidovdanske ustave – veljal »srbsko-hrvatsko-slovenski jezik.«³⁰

Izvolitev svetnikov je bila posredna, občinski odbori ali mestni sveti so najprej izvolili volivce svetnikov Kmetijske zbornice v vsakem politično-upravnem okraju; tedaj je bilo v Dravski banovini 25 okrajev. Volilno telo je štel v vsakem okraju 50 volivcev-delegatov. Toda vsaka občina v okraju je volila različno število volivcev, najmanj pa enega. Sicer pa je bilo število volivcev določeno glede na razmerje občinskega čistega katastrskega dohodka do skupnega čistega katastrskega dohodka vsega okraja. Volilno telo se je izvolilo za vsake redne volitve zborničnih svetnikov in njihovih namestnikov.³¹

Občinski odbori oziroma mestni sveti so bili obvezani, da so do 27. maja opravili volitve volivcev, ki bodo nato volili svetnike za Kmetijsko zbornico.³² Ti prvi volivci, bilo jih je 1.250, so se pri volitvah takole politično opredelili: JRZ 1054, JNS 111, dr. V. Maček 23, ostali 14 in pa neopredeljeni 48.³³

Kmetijski minister je s posebnim dopisom 31. maja istega leta prosil, naj vsak ban v svoji banovini še posebej spremlja volitve, da bi prišli v zbornični svet »najuglednejši kmetje iz vseh okrajev«, saj bo le »elita kmetov« sposobna uresničevati zastavljene naloge.³⁴

Po okrajih so bili izvoljeni zbornični svetniki Kmetijske zbornice 27. junija, volilo je 1.250 volivcev, veljavno je glasovalo 1072 volivcev (86 %). V vseh 25 političnih okrajih je bilo vloženih 29 kandidatnih list, v 21 političnih okrajih so vložili le eno kandidatno listo JRZ, v 3 okrajih (Krško, Murska Sobotna in Lendava) po dve kandidatni listi JRZ, v okraju Črnomelj pa eno kandidatno listo JRZ in drugo dr. V. Mačka. Volilni rezultati so bili naslednji: veljavnih glasovnic je bilo 1072, za listo JRZ I. je glasovalo 983 glasov, za listo JRZ II. (kompromisno) 72, z listo dr. V. Mačka 17 in to v črnomaljskem okraju, kjer je bil kandidat Franc Špehar iz Gorice, občina Vinica. Res pa je, da se številni nasprotniki niso udeležili volitev, nekaj jih je celo glasovalo za listo JRZ, nekatere glasovnice naj bi bile tudi neveljavne.³⁵

V okraju Litija in Novo mesto je dobila listo JRZ I. največ glasov (49), v Murski Soboti tudi 49, vendar JRZ I. 20 in JRZ II. 29 glasov, sledita Maribor levi breg in Dravograd, oba po 48 glasov za JRZ I. Najmanj je bilo oddanih glasov v Brežicah, samo 26 za JRZ I. in v Logatcu, samo 31 za JRZ I. Izvoljeni svetniki so se sestali 26. julija istega leta v Ljubljani. Komisar za izvedbo volitev

²⁹ Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 10. marca 1937, VIII, kos 20, str. 145.

³⁰ Domoljub, 50, 28. aprila 1937, št. 17.

³¹ Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 10. marca 1937, VIII, kos 20, člen 14, Uredba o kmetijskih zbornicah.

³² Domoljub, 50, 12. maja 1937, št. 19.

³³ Fran Erjavec, Ustanovitev Kmetijske zbornice, v publikaciji Letno poročilo Kmetijske zbornice Dravske banovine v Ljubljani za I. in II. poslovno leto 1937–1938. Ljubljana 1939, str. 36.

³⁴ Fran Erjavec, Ustanovitev Kmetijske zbornice v Dravski banovini, v publikaciji Letno poročilo Kmetijske zbornice, že cit. d., str. 30.

³⁵ Fran Erjavec, Ustanovitev Kmetijske zbornice, v že cit. d., str. 36 in 37.

in konstituiranje zbornice banski svetnik Jože Dolinar je ugotovil, da so bili svetniki »pravilno in zakonito izvoljeni«. Ban dr. M. Natlačen pa je v govoru poudaril, da ima sedaj kmečki stan svoje zastopstvo kot drugi stanovi in da je delo zbornice šele na začetku, saj nimajo niti statotov in pravilnikov niti zborničnega urada in lastnih prostorov. Tudi niso naloge zbornice le v tem, da bi ozkosrčno zagovarjali samo svoje zahteve in koristi, marveč naj bi te spravili v sklad z narodno in državno skupnostjo.³⁶

Na seji so izvolili začasni izvrševalni organ zbornice, predsednik je postal Martin Steblovnik iz Šmartnega ob Paki (bil je tudi v vodstvu Kmečke zveze), prvi podpredsednik Janez Brodar iz Hrastja pri Kranju (hkrati predsednik Kmečke zveze), drugi podpredsednik je bil Janez Štrcin iz Kaplje vasi pri Komendi (tudi v vodstvu Kmečke zveze), tajnik pa Janez Prelog iz Zagojčev v tedanji občini Sv. Marjeta niže Ptuja.³⁷

Ko se je novembra 1937 ustanovil zbornični urad, ga je vodil dr. Jože Lavrič, ki je dotlej delal v kabinetu dr. Korošca v Beogradu in je veljal za »enega najspodobnejših mlajših javnih delavcev.«³⁸

Poglavitna naloga začasnega izvrševalnega odbora je bila izdelava statotov in pravilnikov na osnovi že omenjene uredbe, s čimer bo dana osnova za nadaljnje delovanje. Na drugi seji zborničnega sveta 28. oktobra so sprejeli osnutek zborničnega statuta, pravilnika in proračuna. Še isti dan je ban potrdil statut in pravila zbornice, 29. oktobra se je Kmetijska zbornica dokončno konstituirala. Volitve zborničnih organov so bile tajne, poleg predsedstva zbornice so izvolili še izvrševalni, nadzorni, disciplinski odbor in stalne strokovne odbore, tedaj jih je bilo sedem. Sprejeli so tudi zbornični proračun, ki je predvidel 1.100.000 din izdatkov in enako vsoto dohodkov. Ti naj bi na podlagi člena 29 uredbe dotekali iz 5-odstotne doklade od davka na zemljišče (zemljarine), ki so jo pobirali z državnim davkom. Dokler ni steklo plačevanje doklad, je zbornica najela brezobrestno posojilo 100.000 din od banske uprave in 200.000 din z 8-odstotnimi obrestmi od Vzajemne posojilnice v Ljubljani.³⁹ Šele od avgusta 1938 do decembra istega leta so začele počasi pritekati doklade, npr. sredi oktobra 1938 je dobila zbornica 248.706 din.⁴⁰

Mandat izvoljenih svetnikov za zbornični svet je trajal šest let, vendar se bo vsake tri leta z žrebom zamenjala polovica svetnikov. Ker je s tem mandat polovici svetnikov spomladi 1940 potekel, so bile volitve zborničnih svetnikov 18. avgusta istega leta. Za predsednika zbornice so znova izvolili Martina Steblovnika in za prvega podpredsednika Janeza Štrcina, na novo pa drugega podpredsednika Ivana Potočnika. Poleg izvrševalnega, nadzornega in disciplinskega odbora so izvolili tudi člane sedmih strokovnih odborov.⁴¹

Vodstvo zbornice je sodelovalo tudi s kasneje ustanovljeno osrednjo ustanovo – Zvezo kmetijskih zbornic v Beogradu. Na zasedanjih zvezinega sveta so tudi zbornični zastopniki iz Dravske banovine seznanjali kolege iz drugih delov države s perečimi vprašanji kmetijstva.⁴²

Ob vprašanju obveznega članstva banovinskih kmetijskih zbornic v osrednji beograjski, ki se je že nekaj časa vleklo, pa so zbornični zastopniki iz Dravske banovine, kot še iz nekaterih drugih, zavzeli naslednje stališče: banovinske zbornice naj se svobodno odločajo, Zveza kmetijskih zbornic naj jih povezuje z »uspešnim in iniciativnim delom« in ne s predpisom.⁴³

³⁶ Domoljub, 50, 28. julija 1937, št. 30.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Domoljub, 50, 15. decembra 1937, št. 50, Dr. Joža Lavrič.

³⁹ Fran Erjavec, Ustanovitev in organizacija urada Kmetijske zbornice Dravske banovine v Ljubljani, v publikaciji Letno poročilo, cit. d., str. 71, 72.

⁴⁰ Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 165, Kmetijska zbornica.

⁴¹ Orač, I, oktober 1940, št. 10, str. 217 (Prenovljeni Orač je z letom 1940 znova pričel šteti s prvim letnikom).

⁴² Orač, I, april 1940, št. 4, str. 92.

⁴³ Orač, II, april 1941, št. 4, str. 91.

Kmetijska zbornica je bila, kot ji je tudi opozicija očitala, dejansko v rokah JRZ in s tem posredno Kmečke zveze. Nekateri zbornični svetniki so bili tudi banski svetniki in nasploh ugledni kmečki posestniki. K 25 izvoljenim svetnikom so bili po uredbi delegirani še po en delegat iz Zadrufne zveze, Zveze slovenskih zadrug, iz Jugoslovanskega gozdarskega združenja, Jugoslovanskega veterinarskega združenja, Združenja jugoslovanskih agronomov in Združenja jugoslovanskih kmetijskih strokovnjakov.⁴⁴

Vendar so bili tudi vsi ti izbrani delegati privrženi slovenskemu delu JRZ, razen delegata Ivana Pipana iz Zveze slovenskih zadrug. Zato se postavlja vprašanje, v kakšnem odnosu je bila zbornica v Dravski banovini do tistih kmetijsko gospodarskih in kmečko stanovskih organizacij, ki so delovale zunaj političnega tabora slovenskega dela JRZ. Ne gre prezreti govora bana dr. M. Natlačna, ki je poudaril, da zbornični svetniki ne zastopajo le svojega okraja, marveč da so »zastopniki celotnega kmečkega stanu.«⁴⁵

Seveda so bili ti svetniki oziroma »zastopniki« predvsem organizirani člani Kmečke zveze in pretežno člani JRZ. Res je bil vključen v Kmetijsko zbornico predstavnik oziroma predsednik liberalne Zveze slovenskih zadrug Ivan Pipan, ki naj bi obenem zastopal tudi eno večjih zadrug – Kmetijsko družbo (bil je nekaj let v njenem vodstvu). Toda niti Zveza slovenskih kmetov niti Kmetijska družba kot organizaciji nista imeli svojega delegata. Zato se je slednja, potem ko ji je banska uprava zavrnila prošnjo za mesto delegata v zbornici, pritožila še na ministrstvo za kmetijstvo.⁴⁶ Nasprotno pa je npr. prošnji Sadjarskega in vrtnarskega društva zbornično predsedstvo ugodilo in mu »priznalo pravico do delegata v svetu.«⁴⁷

Takšni napeti odnosi so bili prisotni tudi na občnem zboru Kmetijske družbe 6. junija 1940. Med drugim so v resoluciji znova kritično obravnavali vprašanje delegatov v zbornici, obsodili nedemokratičen volilni red in zahtevali dopolnitev uredbe, s katero bo omogočeno sodelovanje zbornici z vsemi kmečkimi gospodarskimi, stanovskimi in prosvetnimi organizacijami. Toda tudi z zdajšnjo uredbo, ugotavlja resolucija, je možno kooptirati zastopnike iz omenjenih organizacij. Sicer Kmetijska zbornica v Dravski banovini ne bo zadovoljila »temeljnemu načelu«, da pripadajo kmetijske zbornice kmetom in njihovim organizacijam.⁴⁸

Res je bila zgoraj omenjena pristranskost večkrat očitna, zbornica se je izogibala ne le tesnejšega sodelovanja s kmečkimi gospodarskimi, stanovskimi in prosvetnimi organizacijami, temveč tudi z nekaterimi strokovnjaki z nasprotnih taborov, o čemer nazorno govori kritika gozdarske ankete 1941. Tedaj so Kmetijski zbornici očitali med drugim tudi to, da izvaja svoj program pretežno le z lastnimi strokovnjaki. Toda to vprašanje bo treba v prid slovenski kmetijski politiki temeljito rešiti, da ne »bo polovičarstva, ki danes najbolj mori javno delo.«⁴⁹

Dejavnost

Na novo ustanovljena Kmetijska zbornica 1937, četudi s pomanjkljivostmi, je vendarle predstavljala pomembno stopnjo kmečkega zakonitega zastopstva. Pospešeno je skušala uresničevati svoj program, zlasti še v tesni povezavi z vodstvom Kmečke zveze. Zbornični urad je imel svoje prostore na Gosposvetski cesti 2 v Ljubljani. Maja 1940 so kupili stavbo – »zbornično hišo« na Tržaški cesti 24 in jo adaptirali, kar je oboje veljalo zbornico 1,130,000 din.⁵⁰

O svojem delu je zbornica poročala v *Oraču*, izdala pa je tudi tiskano poročilo pod naslovom: Letno poročilo Kmetijske zbornice Dravske banovine za I. in II. poslovno dobo za leti 1937/38 in marca 1941 za 1939/40. Seveda v tem prispevku ne moremo podrobno orisati vseh

⁴⁴ Fran Erjavec, Prvi dve zasedanji sveta Kmetijske zbornice, v publikaciji Letno poročilo, cit. d., str. 42.

⁴⁵ Domoljub, 50, 28. julija 1937, št. 30.

⁴⁶ Jutro, ponedeljsko, IX, 8. avgusta 1938, št. 32.

⁴⁷ Primerjaj Orač, II, februar 1939, št. 2, str. 22, Delo Kmetijske zbornice.

⁴⁸ Kmetovalec, 57, 15. junija 1940, št. 6, str. 115.

⁴⁹ Kmetovalec, 58, 15. marca 1941, št. 3, str. 42.

⁵⁰ Orač, II, januar 1941, št. 1, str. 2.

dejavnosti Kmetijske zbornice v času njenega obstoja, pač pa bomo omenili le nekatere, zlasti tiste, ki so morda manj znane.⁵¹

Za »bližnje naloge« si je zbornica naložila sestavo agrarne statistike, analizo notranjega in zunanjega trga za kmetijske pridelke, preučitev socialnega zavarovanja za kmečko prebivalstvo, zavarovanje živine in strojev, ureditev trošarinskega pravilnika, spremembo uredbe o likvidaciji kmečkih dolgov in zaščito kmečkih interesov v obmejnih krajih. Z željo, da bi dejavnost izhajala iz realnih temeljev, je bila Kmetijska zbornica pobudnik in organizator velike kmetijske ankete oziroma razprave o položaju slovenskega kmetijstva in kmeta, ki jo je izvedla banska uprava. Potekala je konec maja in začetek junija 1938 v Ljubljani. Sodelovala je vrsta strokovnjakov, ki so z različnih vidikov obravnavali pereča vprašanja kmetijstva. Kot rezultat ankete so izdali publikacijo z naslovom »Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva«, Ljubljana I–II, 1938, 1939. Leta 1939 je potekala anketa o vodogradbenih delih glede na povzročeno škodo na kmetijskih površinah ob skoraj vsakoletnih poplavah, pri čemer so poudarjali potrebna regulacijska dela.

Na socialno-pravnem področju si je zbornica močno prizadevala urediti socialno varnost kmečkega prebivalstva. V sodelovanju zlasti s Kmečko zvezo, Zvezo absolventov kmetijskih šol je pripravila osnutek socialnega zavarovanja kmečkega prebivalstva, tako samostojnih kmetov kot poljedelskih delavcev. Seveda je bila ta dejavnost nadaljevanje prizadevanj iz dvajsetih let oziroma akcije Janeza Ev. Kreka na začetku našega stoletja.⁵²

Pri tem bomo opozorili na načrte ZAKŠ,⁵³ ki so bili z vidika »nujnih narodnih potreb« najbolj demokratični. Zavzemali so se namreč za »splošno in celotno ljudsko socialno zavarovanje«, če naj se ohrani »slovenski kmečki stan«.⁵⁴

Zbornični zastopniki so sodelovali pri realizaciji uredbe o likvidnosti kmečkih dolgov, pri čemer so dosegli, da se šteje 8 ha gozda za 1 ha orne zemlje, kar naj bi koristilo malim gozdnim kmečkim posestnikom. Sodelovali so tudi pri sprejemanju drugih zakonskih osnutkov in uredb. Omenili bomo že dalj časa načrtovan predlog o spremembi lovskega zakona, uredbe o cestnih fondih in spreminjalni predlog za hmeljarski zakon, itd. Kmetijska zbornica si je skupaj s Kmečko zvezo prizadevala dvigniti zadrugištvo. V okviru »gospodarstva po načrtu« in z novim zakonom o gospodarskih zadrugah 1937, ki naj bi poenotil zadrugiško delo po vsej državi, so sodelovali pri saniranju kmečkih kreditnih zadrug in si zlasti prizadevali obnoviti in razširiti blagovne in proizvodnje zadruge. Ob dejstvu, da je v Sloveniji prevladovala mala in srednja gozdna posest in se je zaradi prekomernega izsekavanja v času gospodarske krize, nestrokovnega dela v gozdu pa tudi neorganizirane lesne trgovine položaj gozdnih lastnikov iz leta v leto vse bolj slabšal, je Kmetijska zbornica posvečala pozornost tudi tej panogi. Pereča vprašanja gozdarstva, ki so bila obravnavana na že omenjeni veliki anketi o kmetijstvu 1938, so bila še posebej obravnavana na gozdarski anketi, ki jo je organizirala zbornica in je potekala 27., 28. februarja in 1. marca 1941.⁵⁵

Zajeli so široko paleto problemov od ureditve in oskrbovanja kmečkih gozdov, tehnike izkoriščanja gozdov do gozdarske politike in zakonodaje ter položaja gozdarskih in lesnih delavcev tako v nekmečkih kot v kmečkih gozdovih. Takoj zatem je bil tudi posvet o organizaciji lesnih zadrug, ki so jim skupaj z gozdnimi pripisovali velik pomen za sanacijo razdrobljene gozdne posesti. V resoluciji so med drugim zahtevali, da se javni proračun zagotovi tudi za

⁵¹ Nekaj dejavnosti je orisanih v prispevku Kmetijska zbornica. Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 164–170; v publikaciji Žarko Lazarevič, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Ljubljana 1994, str. 77 in dalje.

⁵² Primerjaj Anka Vidovič-Miklavčič, Kmečka zveza in socialno zavarovanje kmečkega ljudstva. Prispevki za novejšo zgodovino, XXVII, 1987, št. 1–2, str. 39–63.

⁵³ Primerjaj Brazda, IV, 1937, št. 12, str. 82, Načrt uredbe o splošnem ljudskem socialnem zavarovanju, sprejet na ožji seji ZAKŠ 16. februarja 1938.

⁵⁴ Domoljub, 51, 10. avgusta 1938, št. 32.

⁵⁵ Orač, II, februar 1941, št. 2, str. 40.

gozdarstvo, saj se bo moralo z »napovedano samoupravo Slovenije« gozdarstvo skladno reševati s kmetijstvom, kmetom je treba pomagati s strokovnimi kadri, drobljenje male gozdne posesti se mora zaustaviti, kmečko prebivalstvo je treba ustrezno izobraziti in čimprej naj se ustanovi »poseben gozdarski zavod za Slovenijo«. Naraščajoča brezposelnost naj se omeji z razvojem lesne industrije in obrti, ustanavljajo naj se lesne in gozdne zadrage, zagotovi socialno zavarovanje gozdarskega delavstva in delavstva v lesnih obratih, spremeni lovski zakon v korist kmečkega prebivalstva in enakomerno naj se porazdelijo davčna bremena.⁵⁶

Kmetijska zbornica je na predlog Kmečke zveze pripravila osnutek ljudskošolskega zakona, ki naj bi na agrarnem podeželju izpolnjeval zahtevo, da mora šolski pouk potekati »v kmečkem duhu in kmečki vzgoji«, pri tem so računali na podporo novega prosvetnega ministra dr. Antona Korošca.⁵⁷

Obenem pa so zavrnilo načrt ministrstva za kmetijstvo o centralizaciji državnih kmetijskih šol z utemeljitvijo, da preveč posega v kompetence pričakovane in že »napovedane avtonomne banovine Slovenije.«⁵⁸

Posebej sta se Kmetijska zbornica in Kmečka zveza ubadali s pravno ureditvijo zaščite kmečke zemlje, vendar sta pri tem odklonili rešitev po srbskem ali hrvaškem vzoru.⁵⁹

Pereče je bilo tudi vprašanje, zlasti na severni meji, prehajanja kmečke zemlje v nekmečke roke, zato se je zbornica tudi lotila priprav zakon o stalnih kmečkih domovih, s čimer sta se ukvarjala že J. Vošnjak in J. Ev. Krek. To so tiste kmetije, ki jih ni mogoče odtujiti, zagotovljene pa bi bile kmetom in njihovim dedičem. Sicer pa bi kmečki dom, »dedno kmetijo«, podedovala samo ena oseba, praviloma »očeviski naslednik«. S tem bi se tudi zaustavilo drobljenje kmečke posesti. Vendar pa je bilo to vprašanje v neposredni zvezi še z reševanjem starostnega zavarovanja, pa tudi z vprašanjem kreditne zmoglosti teh kmetij.⁶⁰

Seveda je bil pretežni del dejavnosti Kmetijske zbornice odvisen od državne in banske oblasti in pa od lastne finančne zmogljivosti. Kako je zbornično delo počasi napredovalo ali bilo celo omalovaževano od oblasti, nam dokazuje nezadovoljstvo zborničnega sveta, ki je večkrat odločno zahtevalo upoštevanje njegovih predlogov pri pristojnih ministrstvih.⁶¹

Tudi na občnem zboru Kmetijske zbornice 15. septembra 1940 so v resoluciji poudarili, da je vlada »v nezadostni in najmanjši meri upoštevala zbornične predloge in zahteve«, saj se gospodarski zakoni izdajajo mimo »sodelovanja in zaslišanja zakonito posvetovalnih organov.« Toliko bolj zahtevajo, da se npr. v programu ob napovedanih javnih delih posvetujejo tudi s Kmetijsko zbornico. Predvsem se je zbornica zavzemala za melioracijo, s katero naj bi dosegli večjo donosnost poljedelske zemlje. Sredstva za javna dela naj prispevajo premožnejši sloji. Ob tem so tudi zahtevali dopolnitev agrarne reforme, veleposestva na absolutno gozdnih tleh naj se omejijo na 500 ha, slabši teren gozda naj se razlasti in primerno uredi v njivsko kulturo.⁶²

Tudi vsebina resolucije s plenarnega zasedanja sveta Kmetijske zbornice, ki je potekalo 21. decembra 1940, ponavlja zgoraj omenjene zahteve. Znova so zahtevali uvedbo javnih del (melioracijo, regulacijo), ker bi bil »velik del našega prebivalstva«, ki je socialno ogrožen, vsaj minimalno preskrbljen. Poleg tega se je pridružila še zahteva po »posebni socialni davščini«, ki naj bi jo plačevali premožnejši davkoplačevalci. Z nabranimi prihodki naj bi razpolagal ban po predhodnem posvetovanju s stanovskimi zbornicami.⁶³

⁵⁶ Orač, II, april 1941, št. 4, str. 89.

⁵⁷ Orač, I, oktober 1940, št. 10, str. 234, Kratke vesti.

⁵⁸ Orač, I, avgusta 1940, št. 8, str. 187, Delo naše Kmetijske zbornice.

⁵⁹ Orač, I, januar 1940, št. 1, str. 13–14.

⁶⁰ Orač, I, december 1940, št. 12, str. 265, Dedne kmetije.

⁶¹ Primerjaj Orač, II, februarja 1941, št. 2, str. 23.

⁶² Orač, I, oktober 1940, št. 10, str. 231, Kaj zahteva naše kmečko zastopstvo?

⁶³ Orač, II, januar 1941, št. 1, str. 13–15.

Zbornični urad je kmalu po ustanovitvi pričel zbirati strokovno knjižnico, pri čemer je razpolagal z okrog 460 deli in revijami, hkrati pa je uvrstil med svoje prve naloge tudi ureditev in izpopolnitev bibliografije slovenske kmetijske literature. Najprej so se odločili za izdajo bibliografije o povojni literaturi. Leta 1939 je izšla izpod peresa dr. Janka Šlebingerja in inž. agr. Janeza Marentiča Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919–1938. Delo je založila in izdala Kmetijska zbornica v zbirki »Izdanja Kmetijske zbornice Dravske banovine« št. 2. V spremni besedi je zbornični predsednik Martin Steblovnik poudaril, da je bibliografija potrebna ne le strokovnjakom, marveč tudi »naprednim kmetom samim, ki iščejo odgovorov na nešteta vprašanja in pojave svoje dnevne prakse.«⁶⁴

Omenjena publikacija je imela precejšen odmev v slovenski javnosti pa tudi v tujini. V glasilu mednarodnega kmetijskega zavoda v Rimu »Revue international d'agriculture« je poročevalec sodil, da je delo posnemanja vredno in da je slovenska kmetijska literatura zadnjih dvajsetih let dokaj obsežna.⁶⁵

Ne gre prezreti, da je zbornica v zvezi s prizadevanjem za reformo ljudskošolskega pouka izdala spomladi 1941 knjižico Pouk kmetijstva v ljudski šoli, napisal jo je prosvetni delavec, publicist in poznavalec kmečke problematike Fran Erjavec.⁶⁶

Zbornica je izdala in založila še nekaj publikacij priznanih slovenskih strokovnjakov iz različnih področij kmetijstva. Naj še navedemo, da je Kmetijska zbornica nadaljevala z uvajanjem kmetijskega knjigovodstva pri »kmečkih obratih«. Knjigovodstvo naj bi vodili predvsem mlajši kmečki gospodarji in sicer po navodilih in pod nadzorom Kmetijske zbornice. Ta »akcija za oceno donosnosti« slovenskega kmetijstva je potekala od 1938 dalje.⁶⁷

Po poročilu *Orača* 1941, glasila Kmečke zveze in Kmetijske zbornice (z letom 1940, ko je bil list prenovljen, pa še Zveze absolventov kmetijskih šol in Zadrufne zveze), se je zborničnemu vabilu odzvalo okrog 600 kmetov. Zbornica pa jih je izbrala 150 od prvotno nameravanih 50. Poleg ustreznih strokovnih člankov v *Oraču* je marca 1940 v različnih krajih že potekalo dvanajst enodnevnih tečajev o kmečkem knjigovodstvu, pri čemer so sodelovali tudi okrajni kmetijski odbori.⁶⁸

Še pred aprilskim zlomom so zbrali gradivo za okrog 100 kmetij, z okupacijo 1941 pa je bila nadaljnja akcija ovirana. Vendar so kljub temu, kot je *Orač* zapisal, imeli že dovolj gradiva, da so se v zbornici lotili preučevanja donosnosti slovenskih kmetij.⁶⁹

Nekaj podatkov o kmetijski zbornici med vojno

Ker sodimo, da bo marsikoga zanimalo, kakšno usodo je zbornica preživljala med okupacijo 1941–1945, bomo na koncu te obravnave navedli nekaj podatkov, ki bodo morda prispevali k nekoliko bolj zaokroženi podobi obstoja od njene ustanovitve pa do 1945. Kmetijska zbornica, katere delovanje je bilo z okupacijo in razkosanjem slovenskega ozemlja 1941 omejeno samo na tedanjo t.i. Ljubljansko pokrajino, je delovala z zmanjšanim številom svetnikov (samo deset) in pod imenom Kmetijska zbornica v Ljubljani. Da bi imela boljšo povezavo s podeželjem v Ljubljanski pokrajini, je izvolila iz vsake občine po enega dopisnega člana.⁷⁰

Ko se je 17. maja 1941 zbornica znova konstituirala, so izvolili za predsednika Ignacija Pevca, za njegovega namestnika pa Antona Kržmanca. Seveda so tudi zbornico in uredništvo *Orača* pestili prešibki finančni viri, med drugim je izostajala naročnina za zbornično glasilo, tako

⁶⁴ Dr. Janko Šlebinger in inž. agr. Janez Marentič, Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919–1938. Ljubljana 1939, spremna beseda Martina Steblovnika, Na pot.

⁶⁵ *Orač*, I, julij 1940, št. 7, str. 162; ibidem, avgust 1940, št. 8, str. 188; primerjaj tudi poročilo o bibliografiji: Narodni gospodar, XXXX, 15. novembra 1939, št. 11, str. 174.

⁶⁶ *Orač*, II, maj–junij 1941, št. 5–6, str. 114.

⁶⁷ Več o tem glej Žarko Lazarevič, cit. delo, str. 77, 78.

⁶⁸ *Orač*, I, april 1940, št. 4, str. 89, Uredimo si knjigovodstvo!; ibidem, maj 1940, št. 5, str. 99.

⁶⁹ *Orač*, II, december 1941, št. 12, str. 190, Delo Kmetijske zbornice zadnjega pol leta.

⁷⁰ *Orač*, III, marec 1942, št. 3, str. 42.

da je z decembrom 1942 *Orač* prenehal izhajati. Zbornica je sodelovala z oblastmi zlasti pri preskrbi prebivalstva s kmetijskimi izdelki in določanjem maksimalnih cen. Skupaj z drugimi gospodarskimi organizacijami je od 4. do 13. oktobra 1941 sodelovala tudi na kmetijski razstavi v okviru ljubljanskega velesejma pod pokroviteljstvom Visokega komisarja Ljubljanske pokrajine. Z znatno skrčenim obsegom in drugačnimi nalogami, zlasti v smeri racionalizacije kmetijstva, ki ga je zahteval vojni čas, je Kmetijska zbornica delovala še do spomladi 1942. Z naredbo Visokega komisarja 17. aprila 1942 se je namreč spojila z Združenjem kmetovalcev Ljubljanske pokrajine v Pokrajinsko zvezo delodajalcev in s tem pravno prenehala obstajati.⁷¹

Toda pod nemško okupacijo so 1944 leta zbornico znova ustanovili. Na podlagi naredbe šefa pokrajinske uprave o ustanovitvi Kmetijske zbornice za Ljubljansko pokrajino z dne 14. marca 1944⁷² in z odobritvijo njenega poslovnika z dne 27. julija 1944 je pričela zbornica poslovati 1. avgusta istega leta.⁷³

Obenem so bili razpuščeni dotedanji okrajni kmetijski odbori za pospeševanje kmetijstva, ki so delovali na podlagi zakona iz leta 1929. Poleg tega je bilo razpuščeno že omenjeno Združenje kmetovalcev za Ljubljansko pokrajino. Njuna imovina se je prenesla na delujočo Kmetijsko zbornico za Ljubljansko pokrajino.⁷⁴

Kmetijska zbornica je v primerjavi z Delavsko zbornico delovala v obdobju med obema vojnama samo kratek čas. V prvih letih je na široko zastavila svoje delo ne le na različnih področjih kmetijstva, marveč tudi na področju socialne politike. Sicer pa je vodstvo zbornice večkrat poudarjalo, da »smo v razvojni dobi novega gospodarskega reda, ki v interesu skupnosti vse bolj omejuje svobodo posameznika in stanov.«⁷⁵

Začetek druge svetovne vojne je prinašal tudi v slovenski prostor nove spremembe. Marsikaj je zastalo sredi akcij kot npr. socialno zavarovanje kmečkega ljudstva, pravna ureditev dednih kmetij, sprememba ljudskošolskega zakona, ustanavljanje blagovnih, proizvodnih, zdravstvenih, lesnih in gozdnih zadrug itd. Predvsem pa je zbornica doživela različne faze svojega obstoja in delovanja. Skratka, obnova kmečkega gospodarstva s pospeševanjem kmetijstva in sanacijo kmetovega socialnega položaja, kar si je za cilj zastavila Kmetijska zbornica ob svoji ustanovitvi 1937, je bila v vojnem času pretežno opuščena. Preostale dejavnosti pa so potekale predvsem z vidika okupatorjevih potreb.

Zusammenfassung

Ein Beitrag zur Geschichte der Gründung und Tätigkeit der Landwirtschaftskammer in Slowenien

Anka Vidovič-Miklavčič

Die Autorin umreißt zunächst die Vorlagen und Gesetzesentwürfe zur *Landwirtschaftskammer*. Die *Regionalverwaltung für Slowenien* (Pokrajinska uprava za Slovenijo) erarbeitete im Jahre 1921 eine der ersten Vorlagen zu den Landwirtschaftskammern. Dennoch ist sie, wie auch die Gesetzesentwürfe von 1923, 1924 und 1930, zu keinem Gesetz gediehen. Erst im Rahmen des Budgets für das Haushaltsjahr 1936/37 und

⁷¹ Službeni list za Ljubljansko pokrajino, kos 31, 18. aprila 1942, XX E.F., str. 185; *Orač*, III, maj–junij 1942, št. 5–6, str. 75, rubrika Kratke vesti.

⁷² Službeni list šefa pokrajinske uprave v Ljubljani, 15. marca 1944, št. 19, Naredba o ustanovitvi Kmetijske zbornice za Ljubljansko pokrajino.

⁷³ ARS, BAN I, 1944, 7051–7150, št. 7125, Kmetijska zbornica 31. julija 1944. Za podatek, da je Kmetijska zbornica znova pričela delovati v letu 1944, in za posredovani dokument se dr. Tonetu Ferencu lepo zahvaljujem.

⁷⁴ Službeni list šefa pokrajinske uprave v Ljubljani 15. marca 1944, št. 19.

⁷⁵ Primerjaj *Orač*, II, januar 1941, št. 1, str. 17.

aufgrund des Finanzgesetzes erhielt das Landwirtschaftsministerium die Vollmacht zur Erarbeitung eines Gesetzesentwurfs im Jahre 1936 und zur Verabschiedung eines Gesetzes zu den Landwirtschaftskammern im Jahre 1937.

Kurz umrissen wird auch die Rolle der *Landwirtschaftlichen Gesellschaft* (Kmetijska družba), die durch ihre Tätigkeit ein paar Jahre die *Landwirtschaftskammer* sozusagen ersetzte. Dennoch kam eine echte »bäuerliche Standesvertretung«, wie sie in den neuen Bestimmungen der *Landwirtschaftlichen Gesellschaft* von 1929 vorgesehen war, nicht zustande. Zu sehr war sie durch die Parteigegensätze zwischen den Anhängern der *Slowenischen Volkspartei* (Slovenska ljudska stranka) auf der einen und der *Selbständigen Bauernpartei* (Samostojna kmetijska stranka) (bzw. der *Slowenischen Bauernpartei* (Slovenska kmetska stranka-Pucelj's Bauern)) auf der anderen Seite zerrüttet. Die *Landwirtschaftliche Gesellschaft* wurde 1932 schließlich in eine Genossenschaftsorganisation umgebildet, wodurch die inneren Auseinandersetzungen noch verstärkt wurden. Sie währten bis zum Zusammenbruch im April 1941.

Die Autorin verweilt auch bei anderen bäuerlich-ständischen Organisationen, die offizielle und inoffizielle Vorlagen bzw. Gesetzesentwürfe zur »bäuerlichen« bzw. »landwirtschaftlichen« Kammer aufmerksam verfolgten. Eine besonders wichtige Rolle bei der Gründung der *Landwirtschaftskammer* spielte der 1935 erneuerte *Bauernbund* (Kmečka zveza), der die ganze Zeit bei allen bedeutenderen Entscheidungen mit ihr eng zusammenarbeitete. Aus dem Verlauf und den Ergebnissen der Wahlen von Elektoren im Mai 1937 und von Kammerräten im Juni desselben Jahres geht hervor, daß bezirksweise die Kandidatenlisten der *Jugoslawischen Radikalen Union* (Jugoslovanska radikalna zajednica) den Sieg errangen.

Die *Landwirtschaftskammer* (Kammerrat, Präsidium, Kammeramt) nahm ihre Arbeit im Herbst 1937 auf. Außerdem wurden ein Vollzugs-, Kontroll- und Disziplinarausschuß sowie sieben Fachausschüsse gewählt. Die Kammer wurde in der Regel durch 5% Steuerzuschlag unterhalten, den die Kammermitglieder an den Staat entrichteten.

Die Führung der *Landwirtschaftskammer* stellte sich folgende Aufgaben: zunächst die Sanierung der Schulden der Bauern und der bäuerlichen Genossenschaft im Rahmen des Wirtschaftsaufbaus, ferner nach der Annahme des Gesetzes über die Wirtschaftsgenossenschaften im Jahre 1937 auch die Erneuerung sowie Neugründung von Waren- und Produktionsgenossenschaften, Einführung von Agrarstatistik, Analyse des Binnen- und Außenmarkts, Erwägung einer Sozialversicherung für die bäuerliche Bevölkerung, Versicherung von Vieh und Landwirtschaftsmaschinen, Gründung von Erbbauernhöfen und Schutz der Agrarbevölkerung in den Grenzgebieten. Im Rahmen dieser Aufgaben führte die *Landwirtschaftskammer*, auch in Zusammenarbeit mit der Banatsverwaltung bzw. mit der Banatsabteilung für Landwirtschaft, verschiedene Umfragen durch. Größeren Umfang nahm eine Befragung vom Mai und Juni 1938 an, es folgten Umfragen über die Wasserleitungsarbeiten im Jahre 1939 und über die Forstwirtschaft im März 1941.

Mit der Besetzung Sloweniens im Jahre 1941 wurde die Arbeit der Kammer nicht völlig eingestellt, sondern auf das Gebiet der sogenannten Provinz Ljubljana beschränkt und den Kriegsverhältnissen angepaßt. Durch Anordnung des Hohen Kommissariats vom 17. April 1942 wurde sie mit der *Vereinigung der Landwirte der Provinz Ljubljana* (Združenje kmetovalcev Ljubljanske pokrajine) zum *Regionalen Arbeiterbund* vereinigt und dadurch hörte sie auf, rechtlich zu bestehen. Unter der deutschen Besatzung nahm die *Landwirtschaftskammer für Provinz Ljubljana* (Kmetijska zbornica za Ljubljansko pokrajino) auf Weisung des Chefs der *Regionalverwaltung in Ljubljana* (Pokrajinska uprava Ljubljana) vom 27. Juli 1944 ihre Arbeit am 1. August 1944 wieder auf, auch diesmal vor allem den Bedürfnissen des Okkupators entsprechend.